

ATT BYGGA GEMENSAMMA MILJÖER – DELAKTIGHET OCH LÄRANDE GENOM DIALOGPLANERING

Margaretha Herrman & Lena Nilsson

ABSTRACT

The aim is to investigate how dialogue planning can provide users and professionals with tools for learning and be a path to organizational development in the context of design and construction of a town square and a sports hall adjacent to a K-9 school.

Design and construction was carried out in collaboration between a municipality, a building contractor, school staff and students. A model for dialogue planning using artistic practice and collaboration with an artist was applied to develop an authentic dialogue. An architect and an artist were project managers. Their role was to support students to formulate interests, needs and creative solutions. Awareness of the complexity of planning was developed. Students' participation had major impact on the design of the town square. With support, students can give a qualified contribution, significant for design of physical environment. Students' involvement contributes to the learning of professional partners. Learning takes place primarily at the horizontal level around the students. Learning can be seen vertically among representatives of the school and community. Among building producers horizontal learning can be seen with entrepreneurs directly facing students.

Keywords: student participation, dialogue planning, horizontal learning

INLEDNING

Fysisk planering och byggnation innebär att skapa gemensamma rum, en process som är såväl politisk och demokratisk som byggnadsteknisk och styrd av rationella planeringsmodeller. Under hela 1900-talet har fysisk planering präglats av en långt driven standardisering som har ursprung i dels föreställningen om att människor har standardiserade behov, vilka skulle tillfredsställas genom välfärdsstatens rationella planeringsmodeller, och dels i en övertygelse om att denna planering bäst utfördes genom byggbranschens tekniskt rationella metoder (Healey, 1997). Föreställningen om standardiserade behov ifrågasätts numera i senliberala tanke-

MARGARETHA HERRMAN

*fil. dr i etnologi och lektor i kulturvetenskap
Institutionen för omvårdnad, hälsa och kultur, Högskolan Väst
461 86 Trollhättan
E-post: margaretha.herrman@hv.se*

LENA NILSSON

*fil. dr och lektor i pedagogik
Institutionen för omvårdnad, hälsa och kultur, Högskolan Väst
461 86 Trollhättan
E-post: lena.a.nilsson@hv.se*

gångar om marknadsorienterade lösningar där alla ska bli konsumenter med krav på att välja sin egen välfärd (Bauman, 2008). Även föreställningen om rationella planeringsmodellens möjlighet att tillgodose alla skilda politiska, demokratiska och tekniska krav ifrågasätts (Hajer & Wagenaar, 2003; Healey, 1997). Standardiserade modeller kan inte tillgodose de komplexa frågeställningar och motstridiga krav som planering och byggnation innefattar. Istället introduceras idéer om samarbetsinriktade planeringsmodeller som problematiserar traditionell styrning och brukarbegreppet samt undersöker hur brukare kan göras delaktiga i nätverk och nya former av dialoger (Hajer & Wagenaar, 2003).

Den tekniska rationalitet som tidigare satts i främsta rummet tillvaratar i första hand expertkunskap och producentintressen samt ekonomiska intressen. I svenska utredningar hävdas att inte heller detta sker optimalt (Regeringskansliet, 2002; Statskontoret, 2009). Byggsektorns kompetens att hantera komplexiteten ifrågasätts. Byggprocesser ägs i stor utsträckning av byggbranschen själv och branschen får kritik vad gäller användning av kunskap. Man pekar också på att samverkan mellan olika aktörer inom branschen inte är den bästa, samma gäller samverkan med brukare (Regeringskansliet, 2002).

Trots massiv kritik finns exempel på seriösa försök att medverka till ökat brukarinflytande. I denna studie ska vi undersöka en samarbetsinriktad planeringsmodell. Det sker genom dialog med brukarna som därmed bereds större möjlighet till delaktighet än vad som vanligtvis förekommer. Det projekt vi studerat handlar om utformning av en utemiljö och ett stadsdelstorg samt nybyggnation av en sporthall, allt i anslutning till en befintlig skola. Vårt övergripande syfte är att undersöka om dialogplanering kan bidra till yrkesaktörers lärande och ge brukarna, i detta fall elever och lärare på en grundskola, möjlighet till delaktighet och lärande.

DIALOGPLANERING

Dialogplanering kan förstås som en form av skraddarsydd planering där man frångår föreställningar om att 'standardised individuals had standardised needs' (Healey, 1997, s. 99). I bygglagstiftningen har en förändrad syn på standardisering resulterat i en avreglering och därmed har byggbranschen ålagts att tillgodose rimliga kvalitetskrav i samråd med beställare och brukare. Detta har möjliggjort att de tidigare strikt standardiserade modellerna har öppnats upp för mer individualiserade lösningar och ett ökat gemenskapstänkande.

Individualisering och decentralisering tillsammans med marknadsorienterade tankegångar innebär att alla ska utmanas att välja sin egen välfärd (Bauman, 2008). Sådana senliberala tankegångar är sammanflätade med nya styrningsformer där politik utformas i samverkan och i nätverk på olika nivåer (Hajer & Wagenaar, 2003). Avreglering kan såtillvida förklaras både som en konsekvens av ett förändrat politiskt förhållningssätt och en förutsättning för att ökad individualisering ska vara möjlig. När det gäller fysisk planering är emellertid total individualisering inte möjligt eftersom det handlar om att använda gemensamma resurser och skapa gemensamma platser, ett gemensamt livsrum (Healey, 1997; Nilsson & Prytz, 2008).

I komplexa planeringsprocesser ska många yrkesgrupper samverka. Den för processen nödvändiga kunskapen är dock oftast ojämnt fördelad. Olika brukare kan ha olika kunskaper och anspråk. Motstridiga intressen kan leda till maktkamper på flera nivåer, kampen kan handla om vem som har makt att tala och vem som får sin röst hörd (Healey, 1997). Gemensam planering kan leda till konflikter mellan motstridiga intressen, men också till att intressekonflikter skärps på grund av byggnadsteknisk komplexitet då exempelvis företrädare för olika delar av planeringsprocessen hävdar suveränitet och expertstatus för att bevaka sina respektive områden. För att undvika att intressekonflikter och maktkamper uppstår föreslås en samarbetsinriktad dialog där deltagande parter ges möjlighet att gemensamt undersöka planeringsuppgiften och därigenom upptäcka ett ömsesidigt beroende. I ett dialogplaneringsperspektiv, inspirerat av Innes & Booher (2003), förutsätts att brukare ges stöd att ta tillvara sina kunskaper och intressen, att de får kunskap om processens förutsättningar och vilka möjligheter de har att påverka denna. Att dialog upprätthålls och brukarnas röster blir hörda kan underlättas genom att parterna får stöd av en erfaren handledare som kan fungera som medlare, en så kallad facilitator (ibid, s. 37). En facilitators uppgift är att stödja framväxten av vad man kan kalla autentisk dialog där deltagarna blir medvetna om och kan uttrycka behov och ställningstaganden: 'each speaker must legitimately represent the interest for which he or she claims to speak, each must speak sincerely, each must make statements, that are comprehensible to the others, and each statement must be accurate' (Innes & Booher, 2003, s. 38). Det är hur en sådan dialogprocess, med autentisk dialog, kan etableras som intresserar oss. Är det möjligt att utveckla en lyhördhet och acceptans som gör att olika parter intressen kan tillvaratas optimalt? Kan projektdemokrati läras?

LÄRANDE

Redan Dewey (1916/1997) betonar att lärande äger rum när människor deltar i gemensamma aktiviteter. Det är en uppgift för skolan att samordna inflytande från olika miljöer för att bidra till elevers demokratiska utveckling. Dewey pekar emellertid på att vilken kvalitet lärandet får beror av situationen och huruvida ett ömsesidigt möte sker eller inte. Innes & Booher (2003) hävdar att möten kan riskera att utvecklas till retoriska dialoger som mer handlar om att med argument övertyga varandra snarare än att vara ömsesidiga. I sådana sammanhang kan facilitatorns stöd vara viktigt för att klargöra om, och var konflikter finns. Närvaron av en facilitator kan bidra till stöd för att en autentisk dialog utvecklas och att deltagarnas kreativitet frigörs. Faktorer avgörande för att deltagarna ska upptäcka att de har gemensamma intressen är reciprocitet, relationer, lärande och kreativitet. Genom facilitatorns stöd kan goda relationer utvecklas och deltagarna kan upptäcka ett ömsesidigt beroende utifrån vars och ens intressen. Begreppen 'single loop' och 'double loop learning' (Argyris & Schön, 1995, s. 20-21; Innes & Booher, 2003, s. 44) kan användas som modell för lärande i planeringsprocesser. Vid 'single loop learning' utvecklar deltagarna ett sätt att försöka lösa ett problem. Om problemet trots detta inte är lösbart måste deltagarna ifrågasätta sina utgångspunkter och bilden av vad som är möjligt att uppnå. Genom att utmana och förändra de värderingar som styr dialogen kan nya kreativa lösningar, 'double loop learning', framträda (Innes & Booher, 2003, s. 45). Innes & Booher ser lärande som ett resultat av en autentisk dialog som anknyter till Deweys bild av lärande, som ett sätt att förstå, där man 'anpassar sina handlingar utifrån vad den andre gjort och tänker göra' (Dewey, 1916/1997, s. 71). Dewey varnar också för ett samhälle där experter styr allt och menar att ett av utbildningens mål är att människor ska kunna bidra till den gemensamma samhällsutvecklingen.

I det projekt vi studerat sker dialogplanering i samverkan mellan i huvudsak tre verksamheter; byggsektorn, kommunens fastighetskontor samt skolan. I alla tre verksamheterna finns olika beslutsnivåer. För att förstå vad som händer i och mellan dessa beslutsnivåer väljer vi att använda oss av begreppen horisontellt och vertikalt lärande. Lärande kan betraktas ur många olika perspektiv, bland annat som en överföring av kunskap top-down (Engeström, Engeström & Kärkkäinen, 1995). För att finna hybrida lösningar när sakkunniga, experter från olika verksamheter, ska samverka är den horisontella dimensionen avgörande: 'experts operate in and move between multiple parallel activity contexts. These multiple contexts demand and afford different, complementary but also conflicting cognitive tools, rules, and patterns of social interaction' (Engeström et al., 1995, s. 319). Byggprocesser är ett exempel på multipla sammanhang där olika grupper förväntas fungera sida vid sida, men där varje sammanhang har sin egen expertkunskap. Varje sammanhang innebär samtidigt ett vertikalt system där kunskap tillförs och beslut traditionellt sker uppifrån och ner. Att tillföra en horisontell dimension innebär att aktörer på samma nivå har möjlighet att överskrida varandras gränser, 'boundary crossing' (Engeström et al., 1995, s. 321).

Syfte och frågeställningar

Syftet i vår studie är att undersöka dialogplanering som arbetsmodell för brukar-medverkan. Det projekt som studerats är planering och byggnation av en utemiljö/stadsdelstorg i anslutning till en F-9 skola där brukarna, det vill säga elever och skolpersonal beretts möjlighet att vara delaktiga i utformningen av denna miljö. Syftet kan preciseras i följande frågeställningar:

- Vilket lärande sker i mötet mellan olika aktörer?
- Hur tas kunskap tillvara och överförs i olika skeden av processen?
- På vilket sätt påverkas praktik, samarbetsformer och kommunikation?
- Vilken kunskap och kompetens behövs för att sådan praktik, samarbete och ideal ska kunna kommuniceras och utvecklas?

ELEVERS DELAKTIGHET VID PLANERING AV FYSISK MILJÖ

De planeringsprocesser Innes & Booher (2003) beskriver handlar om planering med vuxna deltagare. Vår studie avser vuxnas deltagande, men tillsammans med elever i olika åldrar i grundskolan. Elevernas delaktighet gör projektet speciellt. Elever tillåts sällan utöva inflytande på utformning av den egna skol- eller fritidsmiljön. Fielding (2001) och Flutter (2007) menar att elevers delaktighet generellt är en resurs för lärande och skolutveckling, en resurs som inte används i någon större utsträckning och detta trots att deras delaktighet skulle kunna bidra till verksamhetsutveckling och lärande för såväl dem själva som för de deltagande pedagogerna (Fielding, 2001). När det gäller ansvar för utformning av skolans fysiska miljö finns en tendens att skolans professionella helt överläter detta till byggproducenter (Fisher, 2004; Wright, 2004). I internationell forskning hävdas att skolbyggnation måste utvecklas i dialog mellan skolsektorn och byggsektorn, men såväl elevers som personals delaktighet vid utformning av skolbyggnader och miljöer i anslutning till skolan är ett praktiskt taget utforskat område. Samtidigt tillskrivs den fysiska miljön stor betydelse för lärandet. Miljön, explicit och implicit, markerar maktförhållanden (Skantze, 1989; Kirkeby, 2003; Flutter, 2006; för en utförligare diskussion se Nilsson & Prytz, 2008). Trots enighet om den fysiska miljöns betydelse finns få exempel där brukare, elever och skolpersonal, görs delaktiga i utformningen. Barns delaktighet har starkt stöd i internationella dokument som barnkonventionen (Unicef, 1989) och i svenska läroplaner. I både den tidigare, Lpo 94 (2006), och den nya läroplanen, Lgr 11 (2011) finns likalydande formuleringar beträffande skolans uppdrag att 'förbereda eleverna för delaktighet och medansvar och för de rättigheter och skyldigheter som präglar ett demokratiskt samhälle'. Att få delta i utformning av den fysiska miljön i anslutning till skolan ligger alltså väl i linje med läroplanens krav.

Flutter (2006) hävdar att delaktighet, både i eget lärande och i praktiskt projektarbete kring skolmiljö, kan leda till ökat lärande och engagemang. Hon pekar på ett ansvar för skolan och en god arbetsmiljö som självklara förutsättningar för lärande och därmed finns också både rättigheter och skyldigheter att som brukare ha möjlighet att påverka miljön. Det lärande som Flutter (2006) lyfter fram handlar

om generella kompetenser som samarbete, problemlösning och kommunikation, vilket kan inspireras av att driva projekt och ta ansvar. Elevers delaktighet kan förstås utifrån två dimensioner, delaktighet som värde, att bli behandlad med respekt och delaktighet som pedagogik (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003). Trots att delaktighet är påbjuden i styrdokument är det svårt att finna former för detta (Davis, 1998) och det är inte ovanligt att vuxna talar å barns vägnar utan att förstå barnens perspektiv (Fielding, 2001). Elevers röster är nödvändiga för att bidra till, vad Fielding benämner, en autentisk utveckling av utbildning. För att åstadkomma detta behöver man utforska olika sätt att utforma delaktighet där en utgångspunkt kan vara att försöka åstadkomma att elever får vara jämbördiga partners. Avgörande skillnader i elevers medverkan är hur de ges möjlighet att komma till tals: den lägsta formen av delaktighet innebär att de får delta som enbart informationskällor. Stigande grad av ansvar inbegriper att de deltar som aktiva, som medforskare eller som aktiva forskare. Om de tillåts medverka som, vad Fielding (2001) kallar forskare och med det största inflytandet har de reella möjligheter att bidra till utveckling och lärande i verksamheten. Det forskande perspektivet karakteriseras av ett metakognitivt förhållningssätt där elever delar ansvaret för sitt eget och andras lärande, att de tillåts och kan medverka vid till exempel workshops som handlar om skolutveckling och lärande. Fielding (2001, s. 130) diskuterar elevers medverkan till 'radical collegiality' vilket innebär en professionell utveckling mot en mer dialogisk form av demokrati. En av utbildningens största utmaningar idag handlar om vad det betyder att vara människa och 'development of an inclusive, emancipatory community' (Fielding, 2001, s. 130). Ytterst handlar dessa processer om att bli samhällsmedborgare: 'Where are the public spaces (psysical and methaphorical) in which these encounters might take place? Who controls them? What values shape their beings and their use?' (Fielding, 2001, s. 134).

Davis (1998) ser delaktighetsprocesser som empowerment där barns förmåga att påverka maktförhållanden stärks. Genom att stödja barns medverkan kan samspel mellan barn och vuxna främjas och ge utrymme för barns röster:

Empowerment is associated with allowing children to choose to become active participants in the research process, employing tools which offer children the maximum opportunity to put forward their views and reducing the social distance and re-negotiating the power relations between researcher and child (Davis, 1998, s. 329).

BYGGKONST – KONSTNÄRLIG MEDVERKAN ELLER KONSTNÄRLIG UTSMYCKNING?

I denna studie har vi följt ett planerings- och byggnadsprojekt där en modell för dialogplanering som kallas: *Att bygga är en konst använts*. Modellen innebär att upphandla *konstnärlig medverkan* i tidiga skeden av byggprocessen istället för att upphandla *konstnärlig utsmyckning* i processens slutskede, vilket är det vanligaste sättet att anlita konstnärer vid byggnation. Idén att samverka med konstnärer och använda konstnärliga projekteringsformer är inte ny. Historiskt sett har konstnärligt gestaltande verksamhet haft stor plats vid byggnation av många av

världens mest uppmärksammade byggnader. I Sverige har idén, som den formulerats under 2000-talet, uttryckts som att gestaltningsperspektivet ska vägas samman med tekniska, ekonomiska och sociala målsättningar. Samverkan mellan gestaltande yrkesgrupper och byggprocessens yrkesgrupper ska bli ett självklart inslag under hela byggprocessen (Statens konstråd, 2011). Det övergripande syftet med modellen är att med hjälp av konstnärliga arbetsformer utmana traditionell planering och åstadkomma en fördjupad dialog mellan såväl branschens aktörer som beställare och brukare. Därigenom hoppas man ta tillvara byggbranschens, beställarnas och brukarnas kunskaper på ett mer ändamålsenligt sätt. Att använda konstnärliga arbetsformer är ett försök att åtgärda några av de kunskapsproblem som Bygghedskommisionens utredning (Regeringskansliet, 2002) *Skärpning gubbar!* pekar på.

Modellen *Att bygga är en konst* har utvecklats av branschorganisationer och konstnärers intresseorganisationer och presenterats för privata byggherrar, entreprenörer och kommunala tekniska förvaltningar som ett alternativt sätt att upphandla konstnärlig medverkan. Arbetssättet har prövats i ett tjugotal byggnadsprojekt av olika karaktär och i olika skeden i byggprocessen (se figur 1). I de byggnadsprojekt där *Att bygga är en konst* har använts har modellen utgjort en avgränsad del under olika skeden av planeringsprocessen.

Figur 1.

Process	Resultat, verksamhet
Fas 1: fysisk planering	detaljplaner
Fas 2: utredningar	program för byggnation
Fas 3: projektering av mark, hus, konstruktion, VVS, el, etc.	bygghandlingar
Fas 4: produktion	entreprenadskeden, underentreprenader
Fas 5: användning	bruk, förvaltning, underhåll

Figur 1: Schematisk skiss över byggprocessens faser och begrepp

Metod

Olika former av dialogmodeller har tidigare prövats vid renovering och om- och tillbyggnad av skolor. Resultat av dessa projekt visar på ett ökat inflytande för brukare samt att både brukare och producenter är nöjda med resultatet (Rum för lärande, 2005). Erfarenheter från dessa projekt belyser dock att det finns ett behov av fördjupad samverkan mellan producenter och brukare (Herrman & Nilsson, 2009, 2010). Barn ges oftast små möjligheter att påverka förutsättningar i sin miljö vilket gör att det kan vara problematiskt att bedriva skarpt planeringsarbete tillsammans med barn (Herrman & Nilsson, 2009). I planeringsprocesser där barn deltar som medaktörer finns risk för att 'de vuxna' förespeglar för barnet positiva resultat som sedan av olika skäl inte går att genomföra. Detta ger etiska komplikationer i planeringsprojekt tillsammans med barn. I föreliggande projekt har skol-

ledningen godkänt att eleverna deltar i planeringen av utemiljön på det sätt som projektet innebär. För eleverna är projektdeltagandet både en del av undervisningen och ett sätt att använda sin rätt till delaktighet. I vissa delar av projektet har samtliga elever deltagit. De har exempelvis fått kontinuerlig information och de har deltagit i omröstning om vilka förslag de ville se genomförda. I praktiskt arbete som innebär utformning av förslag har ungefär hälften av skolans klasser deltagit. En elevgrupp med ett tiotal elever har fungerat som en dokumentationsgrupp som dokumenterat delar av byggprocessen. Vilka som skulle delta med utformning och dokumentation avgjordes i samverkan mellan eleverna själva och skolans ledning. Skolledningen har också godkänt att vi som forskare fick följa arbetet eftersom projektet inte bedömdes vara etiskt känsligt.

Modellen, *Att bygga är en konst*, presenterades för byggherre/beställaren när utformning av en utemiljö och byggnation av en sporthall i anslutning till en skola befann sig i slutet av fas 3/början av fas 4 (se figur 1). Sporthallen var projekterad och produktionen var påbörjad innan projektet startade. Faserna går ofta i varandra eftersom projektering och produktion kan ske successivt. Sporthallen ska också användas som skolans idrottshall och utemiljön vid skolan ska användas som ett stadsdelstorg. Kommunen, i detta fall representerad av dess fastighetskontor, är formella beställare och skolans personal och elever är brukare, men samtliga kommuninvånare kan ses som både beställare och brukare.

Modellen presenterades av den arkitekt som fungerar som projektledare för *Att bygga är en konst*. Tillsammans med den konstnär som engagerades under senare delen av projektet har denne fungerat som facilitator för projektet. Dessa två, arkitekten och konstnären, har också fungerat som en slags aktionsforskare i den betydelse Kemmis (2009) lägger i kritisk aktionsforskning som en process för att gemensamt förändra ett arbetssätt:

'... this kind of action research will no longer appear to be a specialized research methodology /.../ but a practical philosophical way of life – a way we can collectively learn /.../ the consequences of our social practice' (Kemmis, 2009, s. 473).

För deltagarna kan projektet ha innebörden av ett sätt att gemensamt förändra sin praktik – det vill säga vad man gör, vad man säger/tänker och om villkoren för detta (Kemmis, 2009).

Som forskare har vi fått ta del av dokumentation som foton, tidningsklipp och projektledarens minnesanteckningar samt följt projektet genom fältstudier, besök på arbetsplatsen. Vi har genomfört en gruppintervju med cirka tio personer som var företrädare för:

- kommunen som byggherre/beställare
- byggentreprenörer och underentreprenörer
- skolans elever och personal
- projektledare för *Att bygga är en konst*, arkitekt
- den konstnär, betongskulptör, som var byggleddare för en del av skolprojektet

Gruppintervjun genomfördes som en redovisning av hur projektet vuxit fram, utvecklats och uppfattats av de olika parterna. Vid intervjun kom några deltagare senare och några gick iväg till andra möten. Deltagarnas redovisning följdes upp med följdfrågor. Studien är tentativ i syfte att ge uppslag för fortsatt forskning i samverkan med branschen. Eftersom projektet handlar om tillbyggnad av en sporthall och utformning av ett stadsdelstorg i anslutning till en skola får brukarna, skolans elever, en central plats i detta projekt. Eleverna har tillsammans med skolledning och lärare varit mycket aktiva i att delta i projektering och produktion bland annat genom att göra studiebesök på byggarbetsplatsen. Vi kommer att presentera vårt resultat som en tidslinje som innefattar beskrivning och kontinuerlig analys av hur projektet initierats, utvecklats och avslutats under rubrikerna:

- Initiativ till ett skolprojekt – sporthall och utemiljö
- Ursprungligt förslag och elevernas förslag
- Konstnärlig projektering
- Produktion

INITIATIV TILL ETT SKOLPROJEKT – SPORTHALL OCH UTEMILJÖ

När modellen för *Att bygga är en konst* presenterades för kommunens fastighetschef och en projektledare vid fastighetskontoret var projekteringen av den nämnda sporthallen redan avslutad. Utformningen av denna kunde inte påverkas. Det fanns även ett färdigt förslag för utemiljön som innebar att ett stadsdelstorg skulle byggas utanför sporthallen, i anslutning till en befintlig F-9 skola. Fastighetschefen och projektledaren vid fastighetskontoret blev intresserade av att använda dialogplanering för projektering av utemiljön framförallt för att öka elevernas delaktighet. En skolprojektgrupp bildades. Denna kom att bestå av tre parter; projektledaren vid fastighetskontoret, representanter för skolan samt *Att bygga är en konst*-arkitekten. Gruppen utarbetade ett förslag till arbetsform för konstnärlig medverkan för utemiljön/stadsdelstorget. Förslaget innefattade en arbetsgång och samarbetsformerna mellan representanter för fastighetskontoret, skolan och *Att bygga är en konst*. En avgörande aspekt för fastighetschefens intresse var att modellen skulle ha ett tydligt inslag av elevers delaktighet, det vill säga att en dialogplanering skulle genomföras. Modellen skulle innebära ökade projekterings- och byggkostnader, men då arbetssättet bedömdes ha väsentliga fördelar godkändes merkostnaderna av den politiska nämnden. Kommunens fastighetskontor som var beställare ämnade pröva samverkan med en konstnär och de nya arbetsformer som det skulle medföra. Det fanns intresse av att våga tänka nytt och att utveckla nya former av dialog med brukarna, skolpersonal och elever, det vill säga med de kommuninnevånare som är användare av sporthall och utemiljö. I första hand betonades barns delaktighet som värde (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003).

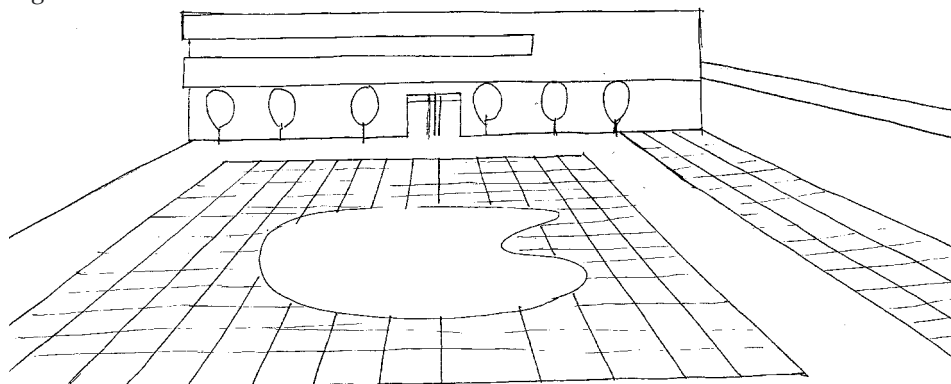
URSPRUNGLIGT FÖRSLAG TILL UTEMILJÖ OCH ELEVERNAS FÖRSLAG

Nästa steg var att tillsätta en arbetsgrupp på skolan. I denna deltog representanter för skolledning, några lärare, samt projektledaren från fastighetskontoret och *Att bygga är en konst*-arkitekten. Arkitekten utarbetade en aktivitets- och tidplan för skolprojektet, denna godkändes av arbetsgruppen. Projektörens ursprungliga arkitekturade förslag till utformning av sporthall och stadsdelstorg presenterades därefter för samtliga elever med hjälp av en 3D – presentation. Projektörens arkitekt, som utformat detta förslag deltog vid denna sammankomst och kunde förklara vad förslaget innebar. Fastighetskontorets projektledare redovisade hur byggnationen skulle gå till. Konstprojektets arkitekt presenterade på vilket sätt eleverna skulle få medverka, vad de hade möjlighet att påverka och hur arbetsgången skulle vara. Presentationen följdes av ett idéstadium, vilket innebar att eleverna gavs möjlighet att studera sin närmiljö och att hämta inspiration genom studiebesök i olika utemiljöer som parker, offentliga trädgårdar och entrétorg. Därefter fick eleverna börja projektera sin utemiljö och göra egna förslag till hur de ville utforma stadsdelstorget. De elevgrupper som deltog i detta arbete var elever från årskurs ett, fyra, fem, sex och sju, sammanlagt ett tiotal skolklasser, motsvarande cirka hälften av skolans elever. Elevernas förslag, som utarbetats antingen enskilt eller i mindre grupper om två, tre elever, ställdes ut i aulan i form av teckningar, beskrivningar och modeller. Förslagen ordnades temamässigt – förslag på bollplaner, hinderbanor, beach volley, skateboardanläggningar, gymutrustning, uteklassrum, scen, graffitiplank, labyrinter med växter, buskar och blommor, lusthus, vattenfall, fontän, dammar med pelare och bänkar i organisk form med väggar och tak, dekorläggning med skolans namn, färgad belysning i trä presenterades.

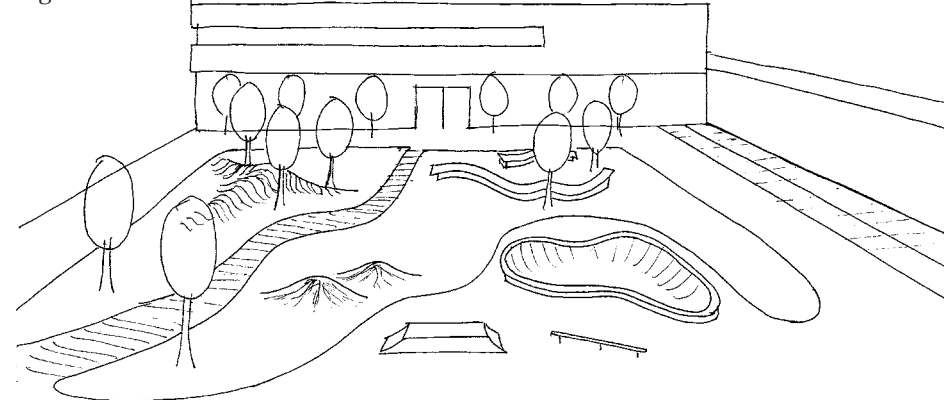
Samtliga elever fick ta del av utställningen och delta i en omröstning om vilka förslag som de helst ville se genomförda. Resultatet var tämligen samstämmigt; eleverna ville ha en skateboardanläggning, ställen där man kunde cykla och springa och de ville ha flera olika sittgrupper. När projektet var slutfört skulle namnen på de som låg bakom de genomförda förslagen skrivas in på en platta. Skolans namn skulle dessutom synliggöras i form av en mönsterläggning.

Det visade sig att elevernas förslag avsevärt avvek från det ursprungliga projekteringsförslaget som var slentrianmässigt utformat enligt aktuella gestaltungsideal med en stor, öppen yta belagd med plattor (figur 2). Eleverna röstade fram förslag på organiska former: växtlighet, gräsmattor, träd, buskar, blommor, kullar, gropar och bänkar i form av ormar var vad som prioriterades. Elevernas arbete framträdde som något som faktiskt kunde påverka den gemensamma utemiljön (Fielding, 2001). Elevernas förslag gav uttryck för närhet, aktivitet och identitet. Under arbetsprocessen, då förslagen utarbetades, fick eleverna möta nya miljöer, nya yrkesföreträdare och nya arbetsformer. Eleverna var aktiva och insåg att deras engagemang skulle komma att påverka miljön. Delaktigheten framträdde som ett pedagogiskt redskap (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003).

Figur 2.

Figur 3.

KONSTNÄRLIG PROJEKTERING

För nästa fas anlätades en konstnär som arbetat med liknande projekt och med material som kunde användas för att förverkliga elevernas idéer. Denne konstnär, van att samarbeta med och i grupper, engagerades som byggleddare för produktion av utemiljön. Arbetsgruppen på skolan granskade vilka förslag som var realiserbara ur teknisk, ekonomisk, säkerhets- och kommunikationsperspektiv och regelanspassningssynpunkt. För att kunna genomföra så mycket som möjligt av elevernas idéer och förslag undersöktes olika möjligheter till samfinansiering. De förslag som arbetsgruppen bedömde som möjliga att genomföra visades på en modell som tillverkats av konstnären (se figur 3). Förslagen bearbetades av projekteringsgruppen för hela byggnationen och presenterades slutligen för samtliga elever och lärare. Konstprojektets arkitekt genomförde denna presentation med utgångspunkt från modellen. Med hjälp av dokumentkamera och storbildsskärm kunde elever och lärare få möjlighet att granska olika detaljer. Arkitekten förklarade varför alla förslag inte kunde tas med, vilka förutsättningar som gäller för byggnationen och vilka avvägningar som gjorts. Frågan ställdes om eleverna kände igen sina förslag och om modellen stämde med deras tankar. De idéer om utvidgad användning av utemiljön som eleverna föreslagit som till exempel uteklassrum, uppträdanden och konstutställningar diskuterades. Med dessa förklaringar kände eleverna sig nöjda med förslaget och efter elevernas godkännande projekterades utemiljön färdigt. Eleverna erbjöds studiebesök på huvudprojektörens arkitektkontor, men för detta fanns inget intresse. Den fortsatta arbetsgången klargjordes. Eleverna var välkomna att besöka byggarbetsplatsen och de fick möjlighet att tillverka egna betongplattor att använda i utemiljön.

Konstnärens uppgift blev att, som en part i projekteringsgruppen för hela byggnationen, tolka och omforma elevernas förslag om exempelvis en skateboardbassäng till bygghandlingar. Andra kompetenser än de traditionella i en byggprocess blev betydelsefulla. Konstnären fick en facilitatorsroll även för projekteringen. Det

komplexa i en projekteringsprocess blev tydligt, många tekniska frågor måste beaktas och ur elevernas många önskemål måste de centrala tas fram. Elevernas delaktighet fick en pedagogisk mening i det att de fick insikt i yrkesmässiga processer och deras förslag gav utemiljön en helt annan gestaltning än det ursprungliga förslaget (Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003; Fielding, 2001)

PRODUKTION

Produktionsgruppen för hela byggnationen förändrades jämfört med en traditionell sammansättning. Förutom markentreprenör, byggentreprenör och ett antal underentreprenörer deltog även konstnären, skolledning och lärarrepresentanter (ofta kunde dock inte skolledare eller lärare delta på grund av akuta händelser i skolverksamheten). I detta skede fungerade konstnären som arbetsledare. Arbetet inleddes med genomgång av produktionshandlingar tillsammans med de samtliga aktörer. Konstprojektets arkitekt presenterade skolprojektet och elevernas förslag för entreprenörerna. Produktionshandlingar utgjordes av traditionella ritningar och den för ändamålet speciellt tillverkade modellen. Vid arbetet i denna produktionsgrupp användes främst modellen före ritningarna. Spontant använde även den för hela bygget ansvarige arkitekten konstnärens modell. I produktionsgruppen skedde ett livligt idéutbyte mellan konstnären och de olika byggaktörerna som alla hade sina idéer och sin expertkunskap om hur produktioner ska gå till. Att bygga en skatebetongbassäng med ramper och hopp var nytt för markentreprenörerna. Dessa element formgavs därför av konstnären som även gav produktionsanvisningar. Konstnären blev ansvarig för denna del av produktionen och underentreprenörer, med vana från konstnärlig betongproduktion, anlätades. Konstnären fick även ansvar för produktion av formgjutna bänkar. En kurs i betonggjutning genomfördes för eleverna. De tillverkade tillsammans ett hundratal betongplattor för plattläggning i utemiljön.

Det fanns ett önskemål från arbetsgruppen för skolprojektet att hela dialogplaneringsprocessen skulle dokumenteras. Skolledningen utlovade att skolan kunde ansvara för detta och en grupp elever under ledning av en bildlärare tog sig an uppgiften. Dokumentationens betydelse för projektet poängterades och eleverna visade sig vara mycket ambitiösa i det arbetet framför allt i produktionsfasen. En grupp elever besökte kontinuerligt byggplatsen och intervjuade representanter för olika byggyrken. Byggentreprenörens arbetsledare höll kontakten med eleverna. Elevernas besök tidsplanerades av säkerhets- och produktionskäl. Genom platsbesöken gavs eleverna en god inblick i hur en byggprocess går till. De fick träffa olika yrkeskategorier som arbetar med byggnation. De fick insikt i byggprocessers komplexitet. Vid den gruppintervju vi genomförde presenterade eleverna både hur de uppfattat delaktigheten men också hur de dokumenterat. De hade tagit en stor mängd bilder som ska sammanställas för att användas då byggnationen invigs och för att redovisa processen. Bilddokumentationen har uppmärksammats och elevernas arbete har gett kommunen ett kulturpris.

Eleverna uppfattade att deras gestaltningsförslag behandlades seriöst och användes. De kunde påverka i rimlig utsträckning. De lärde sig att gjuta i betong, ett handfast arbete som resulterade i byggmaterial som användes i produktionen. Det var ett handgripligt och konkret lärande för eleverna. De var delaktiga i projektering och produktion och i förhållande till byggprocessers faser (se figur 1) kommer de att vara delaktiga i användning och framtida förvaltning och underhåll.

I projektet möttes olika kunskapsformer. Produktionshandlingarna utgjordes av traditionella ritningar och en specialtillverkad modell. Konstnären, med en annan byggnadsteknisk kompetens än byggentreprenörerna, fick funktionen som gränsgångare (Engeström et al., 1995) mellan eleverna, vilkas erfarenheter låg till grund för deras förslag, de ordinarie byggarna och de särskilda betongentreprenörerna som gjöt skateboard-bassängen. Konstnärens funktion visar nödvändigheten av att ett dialogprojekt har resurser som kan fungera som gränsgångare, eller som Innes & Booher (2003) uttrycker det, en facilitator som kan bidra till att alla deltagares röster blir hörda och att deras kunskaper användas. Bygglidaren från arkitektkontoret gav uttryck för sina synpunkter på den kvalitet som emanerat ur elevernas medverkan:

Det är många olika grenar och intressen som har spelat stor roll i det här projektet, därför har ungdomarnas medverkan varit viktig. Skolan har haft en betydande roll särskilt när det gäller utegården och den aktivitetsyta som skapats där. Den utformningen hade vi inte kommit på själva (bygglidaren från arkitektkontoret).

DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Poängen med dialogplanering är, att genom brukares delaktighet, åstadkomma en högre kvalitet i de byggda miljöer som skapas. De modeller för autentiska dialoger som vi har använt som teoretiska utgångspunkter talar också om kreativitet, goda relationer och lärande som resultat av dialogplanering (Innes & Booher, 2003). I denna studie har vi haft elevernas delaktighet i fokus. I projektet finns också ett

intresse att utveckla och undersöka interprofessionell samverkan och lärande. I vår studie möts tre verksamheter på olika nivåer, representanter för byggproducent, fastighetskontor och skola. Beslutsmakten ligger hos kommunens fastighetskontor som avgör att man ska pröva en ny modell och att detta ska få kosta extra pengar. Möten mellan de olika verksamheterna sker successivt i skolprojektgruppen, arbetsgruppen och projekteringsgruppen för hela byggnationen. I dessa grupper möts företrädare för de olika verksamheterna i olika skeden av byggprocessen. Deltagarna i grupperna bär på kunskapsområden som i princip är jämställda. Det otidiga i skolprojektet är att brukarna, skolans elever och personal, får kunskapsstöd för att kunna artikulera sina intressen och önskemål, att göra sina röster hörda. I dialog med eleverna åstadkoms vad som kan beskrivas som en autentisk dialog (Innes & Booher, 2003).

Flutter (2007) pekar på att en bra startpunkt för att utveckla undervisning är att få till stånd en meningsfull dialog mellan elever och lärare. I vår studie har vi inte undersökt hur undervisning tar form inom skolan, vi har snarare satt fokus på undervisning som sker utanför skolan och då i relation till andra yrkesgrupper än skolpersonal. Förutom att eleverna har erbjudits att få ta del av kunskap om planering och byggnation, samt att de konkret har fått lära sig att gjuta i betong, har även de övriga yrkesföreträdarna, genom samverkan, fått ta del av nya infallsvinklar på sitt arbete. Byggarbetarna har fått kontinuerliga besök av elever och vårt intryck, via bygglidaren, är att elevernas besök har fungerat både inspirerande och avväpnande. Eleverna öppnade dialog genom att ställa frågor som underlag för dokumentationen. Även eleverna har fått en facilitatorsroll i det att deras frågor till byggarna har inbjudit till reflektion om vad ett bygge är och hur det fungerar. Följden av dessa frågor gav byggarbetarna en ny dimension då de fick förklara grunderna i hur ett bygge går till, till exempel vad en stomme är och hur man reser den. Frågor som eleverna ville ha svar på var vilken utbildning som behövdes för att jobba på byggen, och om det var ett bra jobb. Eleverna fick veta att byggarbetare tjänade bättre än i många andra arbeten och de fick svar på frågor som, när det är för kallt för att arbeta och att det är bygglidaren som fattar beslut om byggstopp. Eleverna fick inblick i arbetsvillkor och byggprocess och byggarna fick inblick i elevers föreställningar om byggnation.

Projektörens arkitekt fick se sitt ursprungliga förslag förändrat och ersatt av elevernas förslag, ett förslag byggt på helt andra värderingar hos brukarna än vad projektören utgått ifrån. Här finns en övergång från en 'single loop' till en 'double loop learning' som blir synlig i det förslag som används. Bygglidaren menade att ungdomarnas medverkan varit viktig. Även om dessa insikter kanske inte bidrar till ett bestående lärande för byggproducenterna har de getts möjlighet och tagit till sig 'to look at things from the pupil perspective' (Flutter, 2007, s. 344).

Elevernas erfarenhet har tagits till vara, deras erfarenheter och intressen har blivit hörda, de har fått verktyg att förstå en byggprocess. Men det sker inte per automatik – en viktig förutsättning som vi ser det är att eleverna får stöd för att undersöka både vad som är möjligt och vad de vill ha. Flutter (2007, s. 345) uttrycker detta med hjälp av kinesisk visdom: 'Extension of knowledge rests in the investigation

of things'. Elevers kunskap och förmåga att bidra är försummad. Det är viktigt att ge elever mer utmaning än att diskutera skåp och skoluniformer.

Det hade heller inte varit möjligt att genomföra elevernas förslag utan konstnärens medverkan. Han omvandlade, eller snarare översatte elevernas förslag till användbara bygghandlingar och senare till produktion i betong med hjälp av sin kombination av konstnärlig och byggteknisk kunskap samt med hjälp av upphandling av särskild kompetens avseende betongarbeten. I detta sker ett horisontellt kunskapsutbyte (Engeström et al., 1995) på en mycket konkret nivå från projektering av förslag via framställning av bygghandlingar till produktion. Överföring av synsätt i vertikal riktning kan avläsas hos fastighetsnämnd/beställare och skollledning i form av godkännande av deltagande i skolprojektet och de merkostnader det gav upphov till. Huvudentreprenören för byggnationen har uttalat sig positivt om arbetssättet men i första hand för att svara mot beställarens önskemål. De är just entreprenörer som ska uppfylla beställningen.

Det finns krav uppifrån, i läroplaner och internationella dokument på att barn/elever ska göras delaktiga. Fielding (2001) och Flutter (2006, 2007) hävdar att elever kan bidra till skolutveckling. Den här studien visar att elevers delaktighet också kan bidra till skapande av gemensamma miljöer. För att detta ska fungera krävs såväl kunskapsstöd som förändrade arbetsformer och tillförsel eller omDispositionering av resurser. Projekteringen av utemiljön har sett helt annorlunda ut i detta projekt jämfört med traditionell projektering. Konstnären har haft en tydlig funktion att tjänstgöra som facilitator (Innes & Booher, 2003). Men även fastighetskontorets projektledare och konstprojektets arkitekt har haft sådana medlande facilitatorsuppgifter i sitt stöd att lyssna till brukarnas röster och erbjuda byggnadsteknisk kunskap och inspiration till eleverna. Dessa tre, konstnären, fastighetskontorets projektledare och konstprojektets arkitekt, har fungerat som gränsgångare (Engeström et al., 1995) i de tre verksamheter som har tagit del av och utnyttjat varandras kunskap och resurser. Därutöver har vi funnit att eleverna fungerat som gränsgångare och vi menar att vi sett indikationer på att elevernas delaktighet lett till verksamhetsutveckling.

Den yttersta meningen med projektet *Att bygga är en konst* är en gestaltning som kombinerar teknisk rationalitet med deliberativ demokrati, det vill säga att argument ställs mot varandra och rättfärdigas med saklig underbyggnad samtidigt som det inte finns några entydiga svar på vad som är rätt saker att göra. Fysisk planering och projektering kännetecknas av komplexitet där det finns behov av och utrymme för att olika kunskapsformer och ideal ska mötas. Healey et al. (2003) pekar på möjligheter att med deliberativa planeringsmodeller fördjupa såväl relationer som kunskaper och öka den institutionella kapaciteten. Vi har sett ett kunskapsutbyte och utveckling av nya relationer i detta skolprojekt. Den offentliga institution som fungerade som byggherre/beställare, fastighetskontoret, var beredda att pröva en ny projekteringsmodell och de tycks nöjda med resultatet. Även från skolans sida var man beredd att ägna tid och resurser för att delta i dialogplanering. En fråga som återstår att besvara är i vad mån den institutionella kapaciteten ökat. Anser

man att merkostnaden har lönat sig? De byggaktörer som var närmast brukarna, byggföretaget på platsen, såg många fördelar med arbetssättet. Hur ser huvudentreprenören på dialogplanering? Har det skett en ökad institutionell kapacitet hos de tre verksamheterna? En ökad institutionell kapacitet kan ses som ett lärande i vertikal riktning uppåt, det vill säga att beslutsnivåerna i de tre verksamheterna tar till sig av det horisontella lärande som skett på basnivån.

REFERENSER

- Argyris, C. & Schön, D. (1995) *Organizational learning II: theory, method and practice*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Bauman, Z. (2008) *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.
- Davis, J. (1998) Understanding the Meanings of children: A Reflexive Process. *Children and Society*, 12(5) 325-335.
- Dewey, J. (1916/1997) *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.
- Engeström, Y., Engeström, R. & Kärkkäinen, M. (1995) Polycontextuality and boundary crossing in expert cognition: Learning and problem solving in complex work activities. *Learning and Instruction*, 5(4), 319-336.
- Fielding, M. (2001) Students as radical agents of change. *Journal of educational change*, 2(2) 123-141.
- Fisher, K. (2004) Revoicing Classrooms: a spatial manifesto. *Forum*, 46(1), 36-38.
- Flutter, J. (2006) 'This place could help you learn': student participation in creating better school environments. *Educational review*, 58(2), 183-193.
- Flutter J. (2007) Teacher development and pupil voice. *The Curriculum Journal*, 18(3), 343-354.
- Hajer, M. & Wagenaar, H. (2003) *Deliberative policy analysis. Understanding governance in the network society*. Cambridge: Cambridge University press.
- Healey, P. (1997) *Collaborative planning. Shaping places in fragmented societies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Healey, P., de Magalhaes, C., Madanipour, A. & Pendelbury, J. (2003) Place, identity and local politics: analysing initiatives in deliberative governance. I M. Hajer & H. Wagenaar (Red.), *Deliberative policy analysis. Understanding governance in the network society* (s. 60-87). Cambridge: Cambridge University press.
- Herrman, M. & Nilsson, L. (2009) 'Det är upp till er hur det ska bli' – att följa en renoveringsprocess i skolmiljö. Forskningsrapport 2009:02. Trollhättan: Högskolan Väst. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hv:diva-2021>
- Herrman, M., Nilsson, L., Lundh Snis, U. & Flensburg, P. (2010) Interprofessionellt samarbete. I S. Lagrosen, U. Lundh Snis, & E. Nehls (Red.), *Lärande i och för det nya arbetslivet* (s. 191-220). Lund: Studentlitteratur.
- Innes, J. & Booher, D. (2003) Collaborative policymaking: governance through dialogue. I M. Hajer & H. Wagenaar (Red.), *Deliberative policy analysis. Understanding governance in the network society* (s. 33-59). Cambridge: Cambridge University press.
- Kemmis, S. (2009) Action research as a practice-based practice. *Educational Action Research*, 17(3), 463-474.
- Kirkeby, M. (2003) Det adfaerdregulerande rum. Kontrol, delegation og kode. *Nordisk arkitekturforskning*, (3), 9-22.
- Lpo 94 (2006) *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Hämtad 11 januari, 2012, från http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl_&http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1069
- Nilsson, L. & Prytz, J. (2008) *Att kunna eller veta sin plats*. Forskningsrapport 2008:4. Trollhättan: Högskolan Väst.
- Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. (2003) Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(1-2), 70-84.
- Regeringskansliet (2002) SOU 2002:115 *Skärpning gubbar. Om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn*. Bygghedskommisionens utredningsbetänkande. Stockholm: Socialdepartementet.
- Rum för lärande (2005) *Inspirationsguiden*. Målarmästarna, Lokalfastighetsförvaltningen. Göteborg: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Skantzé, A. (1989) *Vad betyder skolhuset? Skolans fysiska miljö ur elevernas perspektiv studerad i relation till barns och ungdomars utvecklingsuppgifter*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lgr (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Hämtad 11 januari, 2012, från http://www.skolverket.se/2.3894/publicerat/2.5006?_xurl_&http%3A%2F%2Fwww4.skolverket.se%3A8080%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2575
- Unicef (1989) Barnkonventionen. Hämtad 7 januari, 2012, från <http://unicef-porthos-production.s3.amazonaws.com/barnkonventionen-i-sin-helhet.pdf>
- Wright, S. (2004) User involvement in school building design. *Forum*, 46(1), 41-43.